

FARMASEVTIKA SANOATIDA QULAY INVESTITSION MUHITNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Abdiyeva Flora

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda mamlakatimizda ishlab chiqarilishi yo'lga qo'yilgan farmatsevtika kabi mahsulotlarning ijtimoiy ahamiyati shu darajaga yetdiki, hukumat ushbu sohani rivojlantirish bilan bog'liq loyihalarga jiddiy e'tibor berishga majbur. Dorivor moddalar ishlab chiqarish bilan taqqoslaganda tayyor mahsulotlar, ya'ni tibbiy mahsulotlar ishlab chiqarishning yuqori investitsiya jozibadorligi. Ushbu maqolada muallif Farmatsevtika saonati faoliyati va ushbu sanoatda investitsion muhit shakllantirishning ahamiyati haqida batafsil to'xtalib o'tadi.

Kalit so'zlar: Farmatsevtika, tibbiyot, xorijiy investitsiyalar, eksport, import, ishlab chiqarish sanoati va h.k.

ABSTRACT

Today, the social significance of products such as pharmaceuticals produced in our country has reached such a level that the state has to pay serious attention to projects related to the development of this sector. High investment attractiveness of the production of finished products, that is, medical products, in comparison with the production of medicines. In this article, the author examines in detail the activities of the pharmaceutical industry and the importance of creating an investment climate in this industry.

Keywords: pharmaceuticals, medicine, foreign investment, export, import, manufacturing industry, etc.

АННОТАЦИЯ

Сегодня социальная значимость производимой в нашей стране продукции, такой как фармацевтические препараты, достигла такого уровня, что государство должно уделять серьезное внимание проектам, связанным с развитием этой отрасли. Высокая инвестиционная привлекательность производства готовой продукции, то есть изделий медицинского назначения, по сравнению с производством лекарственных средств. В данной статье автор подробно рассматривает деятельность фармацевтической отрасли и важность создания инвестиционного климата в этой отрасли.

Ключевые слова: фармацевтика, медицина, иностранные инвестиции, экспорт, импорт, обрабатывающая промышленность и др.

KIRISH

So'nggi yillarda moddiy resurslar narxining oshishi, bu bizning mamlakatimizda ishlab chiqarilgan moddalar narxining sezilarli darajada oshishiga olib keldi. Buning oqibati ularga dunyodan yuqori darajaga tushadi. Ushbu tendensiyalar farmatsevtika sanoatining raqobatbardosh mahsulotlarni taklif qila olmasliklariga olib keldi. Xorijiy ishlab chiqaruvchilarga mamlakatimiz farmatsevtika bozoriga oson kirish imkoniyatini taqdim etish. Bu har bir mahalliy ishlab chiqaruvchi uchun ulkan raqobatni vujudga keltirdi, aksariyat hollarda arzon narxlardagi past sifatli moddalarni ichki bozorga faol ravishda kengayishiga qarshi tura olmaydi. “Sohani yanada rivojlantirish, tibbiy xizmatlar ko'lami va sifatini oshirishga qaratilgan 30 ga yaqin farmon va qarorlar qabul qilindi. Aholini sifatli va arzon dori-darmon vositalari bilan ta'minlash, onalik va bolalikni muhofaza qilish, shoshilinch tibbiy yordamni takomillashtirish, birlamchi tibbiyot tizimini yanada yaxshilash, xususiy sektor va ixtisoslashtirilgan tibbiy yordamni yanada rivojlantirish borasida hali qiladigan ishlarimiz ko'p. Birlamchi tibbiy-sanitariya yordamini takomillashtirishga oid qaror ijrosi doirasida 793 qishloq vrachlik punkti negizida qishloq oilaviy poliklinikasi, 441 tez tibbiy yordam shoxobchasi tashkil etildi. Faoliyati tugatilgan 658 qishloq vrachlik punkti binolari xizmat uyi sifatida foydalanish uchun shifokorlarga berildi. Bundan tashqari, qishloq oilaviy poliklinikalarida 5 turdagi va Toshkent shahar oilaviy poliklinikalarida 10 turdagi tor soha mutaxassisleri faoliyati yo'lga qo'yildi. Birlamchi tizimda kadrlar ta'minotini yaxshilash maqsadida joriy yilda tibbiyot yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlarining bakalavriatura bosqichini bitirgan 3 ming 197 yosh mutaxassisning 79 foizi birlamchi tizimga ishga yuborildi”¹

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Qilingan ishlarning natijasi qanday bo'layapti, odamlar bundan qay darajada foydalanmoqda. Aholidan kelib tushayotgan murojaatlar bu borada hali qiladigan ishlarimiz ko'pligini ko'rsatmoqda.

Aholiga ko'rsatilayotgan tibbiy xizmat sifatining hududlarda yetarli darajada emasligi oldimizda turgan dolzarb muammolardan biri. Tan olish kerak, hududlardan yuqori texnologik tibbiy yordam olish uchun Toshkent shahriga kelish aholi tomonidan ko'plab e'tirozlarga sabab bo'lmoqda, dedi davlatimiz rahbari.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 18-oktabr kuni sog'liqni saqlash tizimini yanada takomillashtirish, tibbiy xizmat sifati va samaradorligini oshirish, aholi salomatligini mustahkamlash, sifatli dori-darmon bilan ta'minlash borasidagi islohotlar tahliliga bag'ishlangan yig'ilishdagi nutqidan.<http://https://www.uzavtoyul.uz/uz/post/tibbiyot-sohasidagi-islohotlar-aholining-hayotdan-roziligi-el-yurtimiz-taraqqiyotiga-xizmat-qilsin.html>

Shuningdek, mahalliy farmatsevtika ishlab chiqarishni rivojlantirishdan manfaatdor bo'lgan odamlarni xavotirga soladigan dolzarb muammolardan biri bu davlatimiz hududida tayyor dori-darmon ishlab chiqarish uchun asos bo'lgan standartlashtirilgan yarim tayyor mahsulotlarning kelib chiqishi. Afsuski, mutaxassislarning xulosalari mahalliy ishlab chiqaruvchilarda optimizmni qo'zg'atmaydi. Mamlakatimizda dorivor komponentlarning farmatsevtika ishlab chiqarishi deyarli rivojlanmagan. Fuqarolarni dori-darmon va dori vositalari bilan ta'minlash davlatning milliy xavfsizligining muhim tarkibiy qismi desak mubolag'a bo'lmaydi. Va farmatsevtika ishlab chiqarish iqtisodiyotning eng muhim ijtimoiy ahamiyatga ega sohasidir. Potensial investor nuqtai nazaridan farmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqarish bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. So'nggi yillarda moddiy resurslar narxining oshishi, bu bizning mamlakatimizda ishlab chiqarilgan moddalar narxining sezilarli darajada oshishiga olib keldi. Buning oqibati ularga dunyodan yuqori darajaga tushadi. Ushbu tendentsiyalar farmatsevtika sanoatining raqobatbardosh mahsulotlarni taklif qila olmasliklariga olib keldi. Xorijiy ishlab chiqaruvchilarga mamlakatimiz farmatsevtika bozoriga oson kirish imkoniyatini taqdim etish. Bu har bir mahalliy ishlab chiqaruvchi uchun ulkan raqobatni vujudga keltirdi, aksariyat hollarda arzon narxlardagi past sifatli moddalarni ichki bozorga faol ravishda kengayishiga qarshi tura olmaydi. Bugungi kunda mamlakatimizning 148 ta korxonasi 2000 dan ziyod nomdagi dorivor vositalarni ishlab chiqarmoqda, bu esa bozor ulushining 55% dan ortig'ini tashkil etadi. Ushbu dorilar 35 farmakologik guruhlariga kiradi va tibbiyotning 28 yo'nalishida foydalaniladi.

- 8500 dorilardan 6300 turi import qilinadi;

- Xalqaro tibbiy amaliyotda qo'llaniladigan 350 dorivor o'simlikdan, respublikada sanoat plantasiyalarida 71 turi yetishtiriladi;

- O'zbekistonda Markaziy Osiyoda yagona bo'lgan, qandli diabetni davolashda qo'llaniladigan insulin dori vositasini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan zavod joylashgan;

- Farmasevtika korxonalarining kapitalining 35,7% xorijiy hamkorlar ulushi, 64,3% mahalliy ishtirokchilar ulushi tashkil etadi.

O'zbekiston Markaziy Osiyoning o'rtasida joylashgan bo'lib, qadimgi davrlardan boshlab, bu yerdan G'arb va Sharqni tutashtirgan savdo yo'llari o'tgan. Buyuk Ipak yo'lini tiklashga oid loyiha – Bir kamar – bir yo'l ushbu tarixiy ustuvorlikdan hozirgi paytda ham foydalanish imkonini beradi. Bundan tashqari, respublika MDH tarkibiga kiradi, bu esa a'zo davlatlarga eksport qilishda ko'p sonli

solliq va bojxona imtiyozlarini beradi. O'zbekistonda 231 nomdagi dorivor vositalarni va tibbiy maqsaddagi mahsulotlarni 23 mamlakatga eksport qilish imkonini beradi. Respublikada klinik tadqiqotlarning rivojlangan bazasi mavjud. 8 ilmiy-tadqiqot instituti va markazlari faoliyat ko'rsatadi, ularda yangi dorivor vositalarni va faol ta'sir qiluvchi moddalarni yaratish bo'yicha tadqiqotlar olib boriladi. Farmasevtika dorivor vositalar va tibbiy mahsulotlarni ishlab chiqaruvchi, ichki bozorni dori-darmon bilan 49,8% ga ta'minlovchi rivojlangan sohaga aylanmoqda. O'zR da narxlar shakllanishi AQSH va Yevropaga qaraganda ancha past, bu esa xalqaro bozorda raqobatbardosh bo'lish imkonini beradi.

Importga to'xtalsak, so'nggi yillarda shunday holat yuzaga keldiki, import qilinadigan farmatsevtika moddalari hajmining qariyb 80 foizini pul bilan ifoda etadigan bo'lsak, Germaniya, Fransiya, Italiya va Xitoy egallaydi. Shunisi e'tiborliki, import hajmining tabiiy ifodasini ko'rib chiqishda umuman boshqacha ko'rsatkichlar olinadi. Shunday qilib, bugungi kunda uning eng katta ulushi Xitoydir - bu umumiy hajmning 70 foizidan ko'prog'idir. Tabiiy va xarajat ko'rsatkichlari bo'yicha hisoblangan o'ziga xos aktsiyalarning nisbatlarini hisobga olgan holda, xulosa qilish mumkinki, nomlangan mamlakatda ishlab chiqarilgan moddalar boshqa mamlakatlarning o'xshash mahsulotlariga nisbatan ancha past narx bilan tavsiflanadi. Import asosan asetilsalitsil kislotasi, paratsetamol, natriy metamizol, metformin, askorbin kislotasi va boshqalar bilan ifodalanadigan juda qadimgi dori vositalarining tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi, ular asosan arzonligi, vositalari tufayli aholi orasida talabga ega. Ehtimol, yuqoridagi dalillar ko'rib chiqilayotgan mahsulotlarni ishlab chiqarish hajmlarini tiklash zarurati aniqligini tasdiqlashga imkon beradi. Moddalarni farmatsevtika ishlab chiqarish texnologiyasi tiklanishi va to'liq qo'llanilishi kerak. Ushbu sohani rivojlantirish birinchi navbatda davlatning milliy xavfsizligini ta'minlash uchun zarurdir. Fuqarolarni dori-darmon va dori vositalari bilan ta'minlash davlatning milliy xavfsizligining muhim tarkibiy qismi desak mubolag'a bo'lmaydi. Va farmatsevtika ishlab chiqarish iqtisodiyotning eng muhim ijtimoiy ahamiyatga ega sohasidir. Ehtimol, yuqoridagi dalillar ko'rib chiqilayotgan mahsulotlarni ishlab chiqarish hajmlarini tiklash zarurati aniqligini tasdiqlashga imkon beradi. Moddalarni farmatsevtika ishlab chiqarish texnologiyasi tiklanishi va to'liq qo'llanilishi kerak. Ushbu sohani rivojlantirish birinchi navbatda davlatning milliy xavfsizligini ta'minlash uchun zarurdir.

Farmatsevtika sanoatining sarmoyaviy jozibadorligi muammosi ko'p jihatdan tizimni qo'llab-quvvatlash va etarli mablag 'bilan ta'minlash, innovatsion ishlanmalarga investitsiyalar va farmatsevtika klasterlarini rivojlantirishga bog'liq.

Farmatsevtika sanoatiga sarmoya kiritishning iqtisodiy samarasi hozirgi kunda aholi salomatligini yaxshilash uchun qanchalik muhim bo'lsa, shuncha ravshan. Kaluga viloyati hokimiyati o'z hududida farmatsevtika ishlab chiqarish quvvatlarini topish va samarali ishlashi uchun har tomonlama yordam ko'rsatmoqda. Va ular mintaqada yangi farmatsevtika korxonalarini joylashtirishni rejalashtirishda davom etmoqdalar. Innovatsion texnologiyalar va ilmiy ishlanmalarga asoslangan raqobatdosh mahalliy farmatsevtika sanoatini rivojlantirish uchun mamlakatdagi ilg'or farmatsevtika kompaniyalarini mahalliyashtirish eng muhim shartdir. Bugungi kunda farmatsevtika sanoatida optimal transformatsiyaga ehtiyoj aniq. Bu Rossiya iqtisodiyotining farmatsevtika sanoatidagi innovatsion loyihalarni samarali moliyalashtirish mexanizmlari bilan innovatsion mahalliy farmatsevtika sanoatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Innovatsion yo'lni kuchaytirish Rossiya farmatsevtika mahsulotlarini ichki va tashqi bozorlarda xorijiy ishlab chiqaruvchilarga munosib raqobat bilan ta'minlaydi. Natijada milliy farmatsevtika sanoatining mustahkam poydevori yaratiladi. Farmatsevtika ishlab chiqarishining o'ziga xos xususiyati inson sog'lig'ini yaxshilash yoki saqlashga qaratilgan mahsulotni chiqarishdir. Bu farmatsevtika sanoatining mamlakat uchun strategik rolini va farmatsevtika ishlab chiqarish jarayonini davlat tomonidan tartibga solishning muhimligini belgilaydi. Zamonaviy dunyoda millatning kelajagi milliy sog'liqni saqlash tizimining holatiga bog'liq. Va farmatsevtika sanoati umumiy sog'liqni saqlash tizimida yetakchi rol o'ynaydi.

Jahon sog'liqni saqlash tizimining rivojlanish davrida dinamikasi, dori terapiyasidan foydalanish doimiy ravishda kengayib borayotganligini yaqqol namoyish etmoqda. Hozirgi kunda sanoat mahsulotlari planshetlar, in'ektsiya uchun eritmalar, inhalatsiyalash uchun preparatlar, malhamlar, jellar va bir yoki bir nechta faol farmatsevtika tarkibiy qismlarini o'z ichiga olgan boshqa tayyor shakllarda mavjud. Ko'p kasalliklarni davolashda yuqori samaradorlik, tezligi, qulayligi va ishlatilish qulayligi, invaziv bo'lmagan invaziv bo'lmagan - bu atama tadqiqot yoki davolash usullarini tavsiflash uchun ishlatiladi, bu davrda teriga igna yoki turli xil jarrohlik asboblari yordamida ta'sir ko'rsatilmaydi, davolashning tabiati, qaramlikni kamaytirish ma'lum bir davolash joyidan - zamonaviy davolash terapiyasining boshqa davolash turlari bilan taqqoslaganda afzalliklari. Zamonaviy farmatsevtika mahsulotlarining qo'llanilish doirasi nihoyatda keng va shu bilan birga doimiy ravishda terapevtik ko'rsatkichlarning yangi yo'nalishlarini qamrab oladi. Yuqumli kasalliklarning aksariyati, ko'plab yurak-qon tomir patologiyalari va ayrim turdagi xavfli o'smalar kimyoviy-farmatsevtik preparatlar yordamida davolanishi mumkin. Zamonaviy dorilar markaziy asab tizimi (CNS) kasalliklari bilan og'riqan

bemorlarning ahvolini sezilarli darajada engillashtirishi, giyohvandlik va alkogolga qaramlikni kamaytirishi, og'riq va yallig'lanish sindromlarini engillashtirishi mumkin.

Farmatsevtika sanoati o'zaro bog'liq elementlarning murakkab majmuasidir va ushbu butun tizimning samarali ishlashi uning barcha qismlarining uyg'un o'zaro ta'siriga bog'liq. Ulardan eng muhimi: yangi dori vositalarini yaratish bo'yicha tadqiqot ishlari; kimyoviy va biotexnologik yondashuvlarni o'z ichiga olgan dorivor moddalarni sanoat ishlab chiqarishiga texnologik yondashuvlarni ishlab chiqish; katta miqdordagi moddalar va tayyor dozalash shakllarini ishlab chiqarish; giyohvand moddalarni tarqatish tizimini tashkil etish; samarali marketing faoliyatini amalga oshirish; samarali o'qitish tizimini tashkil etish; rivojlanishni moliyalashtirish mexanizmlarini yaratish va takomillashtirish; nazorat qiluvchi davlat tashkilotlarining samarali faoliyati. Shuningdek, ushbu eng murakkab mexanizmni boshqarish tizimini alohida ta'kidlash kerak, bu yuqori malakali mutaxassislar va ilg'or boshqaruv texnologiyalarini jalb qilishni talab qiladi. Dorixonalar sonining ko'payishi farmatsevtika bozorida raqobatning kuchayishiga sabab bo'ldi. Agar ilgari bozorning asosiy ishtirokchilari shunchaki yirik dorixonalar bo'lgan bo'lsa, endi tarmoqda alohida dorixonalarning birlashishi va qo'shilish jarayoni jadal kechmoqda.

Merck & Co onkologiya sohasidagi farmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqaradi. 2013-yilda kompaniya diabetga qarshi dori ishlab chiqarish bo'yicha ikkinchi o'rinni egalladi. Bundan tashqari, kompaniya inson papillomavirusiga qarshi vaktsinalar ishlab chiqarish bilan shug'ullanadi. Tashkilotning boshqa yo'nalishlari veterinariya mahsulotlarini ishlab chiqarishdir. Sanofi kompaniyasining asosiy faoliyati diabetga qarshi vaktsinalar va dori-darmonlarni ishlab chiqarishdir, bunga parallel ravishda veterinariya mahsulotlarini ishlab chiqarish rivojlanmoqda. Qo'shma Shtatlarda giyohvand moddalar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish uchun ularni Oziq-ovqat va farmatsevtika idorasida tekshirish kerak. Kompaniya rivojlanish to'g'risida ma'lumot berishi kerak. Sinovning birinchi bosqichi ko'ngillilarga preparatning toksikligini aniqlashni o'z ichiga oladi. Ikkinchi bosqich maqbul dozani va davomiyligini belgilaydi. Uchinchi bosqich bemorlarning samaradorligini tekshirishni o'z ichiga oladi. Ushbu bosqich, odatda, yon ta'sirlarni qayd etadigan to'rtinchi - marketingdan keyingi bosqich bilan bir vaqtda sodir bo'ladi. Amerika shtati qariyb 200 ming kishini qamrab oladigan kam uchraydigan kasalliklarni davolashga qaratilgan dori-darmonlarni ishlab chiqarishga sarmoya kiritmoqda. Har qanday kompaniya tadqiqot uchun patent beradigan maxsus davlat idoralariga murojaat qilishi mumkin. Patent tizimi dori vositalari uchun tadqiqot va ishlab chiqish xarajatlarini qoplaydi. Farmatsevtika kompaniyalari tibbiyot mutaxassislarini,

tibbiyot amaliyotchilarini jiddiy jalb qilishni davom ettiradi. Ammo farmatsevtika sanoatining asosiy ishtirokchilari - bu shifokorlar bilan hamkorlik qiladigan, o'ziga xos ta'sirga ega bo'lgan, savdo jarayonining faol asosiy elementi bo'lgan tibbiyot vakillari. Rossiya bozori asosan xorijiy ishlab chiqaruvchilarning dori vositalari bilan namoyish etiladi.

XULOSA

Xulosa o'rnida ishbu soha tizimida davlatimiz boshchiligida amalga oshirilgan islohotlarga to'xtatilib o'tsak, "farmatsevtika sohasida yangi, yuqori texnologiyalarga asoslangan mahsulotlar ishlab chiqarishni o'zlashtirish uchun O'zbekiston taraqqiyot va rivojlanish jamg'armasidan 250 million dollar miqdorida kredit resurslari ajratildi. Umumiy qiymati qariyb 400 million dollarga teng bo'lgan 70 dan ortiq investitsiya loyihasini amalga oshirish boshlanib, ularning 33 tasi joriy yilda ishga tushiriladi. "Nukus-farm", "Zomin-farm", "Kosonsoy-farm", "Sirdaryo-farm", "Boysun-farm", "Bo'stonliq-farm" va "Parkent-farm" erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida"gi farmon ijrosi bilan, avvalo, yurtimizda farmatsevtika sohasini rivojlantirish, dori-darmon vositalari hamda tibbiyot buyumlari ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash, mahalliy dori-darmon vositalari bozorini o'zimizda ishlab chiqarilgan yuqori sifatli preparatlar bilan to'ldirish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, dori-darmon va tibbiyot buyumlarini eksport qilish hajmini yanada oshiradi. Bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan izchil ishlar o'z samarasini bera boshladi. Masalan, farmatsevtika mahsuloti eksporti 40 foizga oshirilishiga erishildi, yuqori texnologiyalar joriy qilinishi evaziga har bir ishchiga ishlab chiqarish samaradorligi 35 foiz o'sdi. Mahalliy farmatsevtika korxonalari tomonidan ishlab chiqarilayotgan dorilar turi 2 ming 300 dan oshdi. Shuningdek, yana bir qancha tiizimli yutuqlarimizni attib o'tishimiz mumkin. Ammo eng aossiysi, xalqimiz hayotini yaxshilashda qilayotgan va qilinajak mehnatlarimiz samarasini ko'rish"².

REFERENCES

1. Мўминов А.З. Пути совершенствования лекарственного обеспечения населения. //Химия и фарматцевтика//1994 г. с.7-9.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 18-oktabr kuni sog'liqni saqlash tizimini yanada takomillashtirish, tibbiy xizmat sifati va samaradorligini oshirish, aholi salomatligini mustahkamlash, sifatli dori-darmon bilan ta'minlash borasidagi islohotlar tahliliga bag'ishlangan yig'ilishdagi nutqidan.<http://https://www.uzavtoyul.uz/uz/post/tibbiyot-sohasidagi-islohotlar-aholining-hayotdan-roziligi-elyurtimiz-taraqqiyotiga-xizmat-qilsin.html>

2. Крилов В.И., Прокопишин В.И. «Организация и экономика фармации». М.,»Медицина». 1991 г.
3. Nosirov P., Abdullayeva Sh. «Marketing bozor iqtisodiyoti-ning asosi».T., O‘zbekiston. 1994.
4. Salixbayeva U.S.; O‘zbekiston Respublikasida farmatsevtik bozomi rivojlanish muammolari va istiqbollari.// Kimyo va farmatsevtika. 2002.№. b. 13.
5. Toshmuxamedov E.R., O‘zbekiston, Qozog'iston va Qiig‘izistonda farmatsevtikaning rivojlanishi.//Kimyo va farmatsevtika. 2001.№2.b.3
6. <https://pharmi.uz/kafedra/Sanoat%20texnologiya%20kafedراس>
7. <https://www.lex.uz/docs/-189276>